

Радослав Гаћиновић*

Оригинални научни рад
UDK 061.2(497.15):329.78
doi 10.7251/POL1407059G

ИДЕОЛОГИЈА КАО ИНТРИЗИЧНА СНАГА МЛАДЕ БОСНЕ

IDEOLOGY AS AN INTRIZIC POWER OF YOUNG BOSNIA

Свесна и посвећена храброст, то је највећи степен херојства.

Част и дужност, то су два највећа покретача сваког хероја.

Јован Дучић

Summary: *The decision of the great powers representatives on the Congress of Berlin to allow Austro-Hungary to occupy Bosnia and Herzegovina appeared fatal to survival of a multinational empire, which did not wait long to execute those decisions. Habsburg troupes passed the border on July 29th 1878 at many places, which caused great disturbances in Bosnia and Herzegovina and conflicts with approaching units of black and yellow alliance towards Bosnian and Herzegovinian territory. Serbs were at the edge of the mass rebellion. It is that moment when an embryo of a resistance against occupational government was born, especially among young people, who were not ready to tolerate violence and enslavement in their own country. Immediately after its arrival at the Bosnian and Herzegovinian territory, Austro-Hungary appeared as a real occupational power and thus caused people's revolt, especially of advanced intelligence. Human rights and freedoms were abolished, so it was necessary to form illegal cultural institutions and political organizations. Thus was formed organization of Young Bosnia as well, whose members assassinated Austro-Hungarian prince Franz Ferdinand.*

Key words: *Ideology, policy, Young Bosnia, occupation, anexion, assassination, liberation movements.*

Сажетак. *Одлука представника великих сила на Берлинском конгресу да се Аустроугарској дозволи да окупира Босну и Херцеговину била је кобна за опстанак многонационалне царевине, која није дуго чекала на спровођење донетих одлука. Хабзбуршке трупе прешле су, 29. јула 1878. године, границу на*

* Научни саветник у Институту за политичке студије Београд

неколико места, што је изазвало велике немире у Босни и Херцеговини и сукобе с наступајућим јединицама црно-жуте коалиције према босанскохерцеговачкој територији. Срби су били на ивици масовног устанка. Управо тада рађа се клица отпора против окупационе власти и тираније над народима Босне и Херцеговине, посебно међу младим људима који нису хтели да трпе насиље и ропство у сопственој земљи. Одмах после доласка на просторе Босне и Херцеговине Аустроугарска монархија представила се као права окупациона сила и тиме је изазвала револт народа, а посебно напредне интелигенције с тог простора. Била су укинута људска права и слободе, па су се морале организовати илегалне културне институције и политичке организације. Тако је настала и организација Млада Босна, чији су чланови извршили атентат на аустроугарског престолонаследника Франца Фердинанда.

Кључне речи: Идеологија, политика, Млада Босна, окупација, анексија, атентат, ослободилачки покрети

Ако је идеологија наука о идејама, о појмовима или пак систем идеја изражен у свим облицима друштвене свести карактеристичан за одређено време или одређену друштвену групу, за Младу Босну се може рећи да се њена идеологија изражавала кроз морал, право и политику. Политику као посебну врсту друштвених појава, тј. за један део објективно, материјално постојећег друштвеног света у којем је народ понижен, угрожен и обесправљен. У том турбулентом стању припадници Младе Босне иако веома млади своју идеолошку орјентацију прожимали су и кроз политику тј. систем (са)знања о „политичком”, односно политици као делу друштвеног живота на просторима Босне и Херцеговине,¹ која је управо генератор насиља и која се мора мењати. Историјски услови живота резултирали су веома спори развитак босанскохерцеговачког друштва у поређењу с другим крајевима Европе. Аустроугарске власти систематски су својим понашањем доприносиле заосталости народа и на сваки могући начин су успоравале масовно образовање. Почетком XX века није било више од 24 универзитетски образована Србина у Босни и Херцеговини.²

Континуирано насиље аустроугарске монархије према балкански народима почиње од Берлинског конгреса, тј. 13. јуна 1878. године, када је донесена одлука да Аустроугарска окупира БиХ на одређено време, тј. на 30 година,

¹ Ни један политички покрет не остаје само на нивоу политичких акција и организација политичких група. Политичка активност је по правилу мање или више удружена и с идеолошком свешћу, професије или веећег, односно мањег дела друштва (*Политичка емциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1975, стр. 327),

² Тек оснивањем *Просвјете* 1902. године, ситуација се постепено мења. *Просвјета* је имала највећи значај на стварању модерне српске интелигенције у БиХ на почетку XX века. То је била широка организација, која је 1911. имала мрежу од 79 пододбора, 266 повереника и неколико хиљада чланова помагача. До почетка Великог рата ова просветна организација школовала је 127 студената на светским универзитетима и 220 средњошколаца (Радослав Гађиновић, *Млада Босна*, Медија центар ОДБРАНА, Београд, 2014, стр. 450),

иако је суверена власт и даље припадала стамболском султану. Након окупације, Аустроугарска и њени савезници су сматрали су да окупација почива на међународној основи, а касније су убеђивали светско јавно мњење да је изведена и на државноправној и унутрашњој основи. *Српска правна школа се увек држала закључка да аустроугарско запоседање БиХ има међународно-правно, а не државно правно обележје, тј. да је то међународноправно и отворено а не унутрашње и затворено питање.*³

После доласка на просторе Босне и Херцеговине, својим деловањем Аустроугарска монархија представила се као права окупациона сила и тако изазвала револт народа, а посебно напредне интелигенције са тог простора. Тадашња насилна политка Аустроугарске и Немачке са себи својственим, недоследним хуманизмом, само је потврда да је атак на човека и тада била универзална стварност, посебно на нације које су они желели да укину, али ипак нису успели. Бењамин Калај је улагао огромне напоре на формирању босанске нације у БиХ а покушао је и тамо да прогласи босански језик на почетку XX века и то у временима када је Аустроугарска монархија била велика сила, али није успео. Није успео зато што нације никада немогу исчезнути, јер на нацији почива основни демократски принцип, а то је да човек има природно право на слободу.

Као одговор насиљу, грађани Босне и Херцеговине оснивали су илегалне културне институције и политичке организације, које је предводила *Млада Босна* и чији су чланови извршили атентат на аустроугарског престолонаследника Франца Фердинанда.

Корени настанка покрета Млада Босна

Историјски услови у Босни и Херцеговини на измаку XIX века су довели до веома спорог развитка босанскохерцеговачког друштва у поређењу с другим земљама Европе. Аустроугарске власти систематски су подржавале заосталост и на разне начине су спречавале масовно образовање. После тридесет и две године бечке управе, 1910. године, у Босни и Херцеговини било је 87 одсто неписменог становништва и само пет гимназија за нешто мање од два милиона становника. Такав однос Монархије према грађанима додатно је мотивисао младе босанскохерцеговачке револуционаре да се боре за постојање и опстанак, за образовање и културно усавршавање младих људи.⁴

Догађаји који су уследили после руске револуције 1905. године подстакли су међу младобосанцима занимање не само за решење аграрног питања него и за руску литературу и историју. Читаве странице књиге Чернишевског *Шта да се ради?* преписиване су и затим ишле од руке до руке. Сем Чернишев-

³ Исто, стр. 74

⁴ Радослав Гађиновић, *Млада Босна и српско национално питање*, Политичка ревија бр. 1/2010, стр. 446.

ског, много су читали и Бакуњина, Херцена, Достојевског, нарочито његов роман *Злочин и казна*, и Максима Горког.⁵ Велику пажњу посвећивали су и италијанском и немачком покрету за национално ослобођење. За младобосанце је Ђузепе Мацини (*Giuseppe Mazzini*) био „прави и велики човек”.⁶ Италијанска револуционарна традиција из периода рисорђимента ухватила је јаког корена у Херцеговини. Како у устанку 1861, тако и у устанку 1875–1878, побуњени кметови одржавали су везе с Гарибалдијевим присталицама. У другом устанку учествовали су чак и добровољци из Италије. Још као петнаестогодишњи младић Владимир Гађиновић је називао себе „гарибалдинцем”⁷ и проучавао литературу из доба националног уједињења Италије. Чак је и назив *Млада Босна* настао по угледу на Мацинијеву *Младу Италију*. Нема сумње да су Мацинијеве идеје – да омладина мора бити основна снага у ослобађању своје груде, да мора створити људе новог кова, спремне на највеће жртве – утицале много на младобосанце у првим годинама њиховог рада и стварања програма.

Након окупације и анерсије, Аустроугарска се према Босни и Херцеговини понашала као према свом етничком простору, с једне стране, а према њеним грађанима као према поданицима, с друге стране. Спроводила је терор над свима: Србима, Хрватима и муслиманима, па су чланови *Младе Босне* били представници свих народа. Израз *Млада Босна* први је употребио Петар Кочић у листу „Отаџбина” 1907, а затим Владимир Гађиновић у „Алманаху Просвете” 1910, у ауторском чланку *Млада Босна*, који је постао званично њен оснивач и идејни вођа.⁸

Циљ *Младе Босне* био је ослобођење Босне и Херцеговине и уједињење свих прво српских, а онда словенских земаља. Припадници *Младе Босне* борили су се против Аустроугарске монархије као окупатора, чија власт није била ни легална, ни легитимна. Била је силом наметнута, није је бирао народ Босне и Херцеговине. Монархија након окупације и анексије Босне и Херцеговине 1908. године, још драстичније него у време Отоманске империје, нарушава људска права и слободу грађана. Поносни младобосанци били су свесни да су њихови народи поробљени, али су одбили да пристану да буду покорени. Убиство престолонаследника Франца Фердинанда (*Franz Ferdinand*) 1914. године у Сарајеву третирао се у то време као убиство било којег представника окупаторске војске. Треба истаћи да анексију Босне и Херцеговине већина држава није била признала, јер је спроведена против воље грађана Босне и Херцеговине и одлука Берлинског конгреса. Након окупације и анерсије, Аустроугарска се према Босни и Херцеговини понашала као према свом етничком простору, с једне стране, а према њеним грађанима као према поданицима. Многи су тада у свету сматрали да је Сарајевски атентат био акт револуционарног отпо-

⁵ Ратко Парезанин, *Неколико речи о Жерајић-Принциповом нараштају*, Књижевни центар, Суботица, фебруар, мај–јун, 1927.

⁶ Исто

⁷ Владимир Гађиновић, *Огледи и писма*, „Свјетлост”, Сарајево, 1956, стр. 185.

⁸ Војислав Богићевић, *Млада Босна*, Сарајево, 1954, стр. 32, 63 и 84.

ра према окупатору, присећајући се Старог завета, који наводи случајеве Аода и Јаилџа, као и европске традиције тираноубиства, која се заснива на теоријама класичног републиканства старе Грчке и Рима. У старој Грчкој и Риму убиство тиранина слављено је као најплеменитије људско дело, о чему су говорили и Аристотел (*Aristoteles*), Платон (*Platon*), Цицерон (*Marcus Tullius Cicero*), Тацит (*Cornelius Tacitus*)...⁹ Католичка енциклопедија тираноубиство дефинише као убиство тиранина актом појединца ради општег добра.¹⁰ Тадашњи велики мислиоци сматрали су да суверена власт увек припада народу, а он је преноси на владоце путем уговора који се с њим закључује. Народ се никада не може одрећи суверене власти у корист владоца – њено вршење поверава владоцу све док процењује да он то добро ради. Народ, дакле, увек задржава право да владоца замени.

Џон Лок први је темељније формулисао теорију отпора. У свом делу о грађанској владавини (*Two Treaties of Civil Government*) дао је образац за многе касније револуције у свету. Своју теорију о праву на побуну довео је у везу с учењем природног закона о друштвеном уговору и дао следећу дефиницију: „Ко год се служи силом без права доводи себе у ратно стање са онима против којих се њоме служи, а у томе стању се све раније везе поништавају, сва права се гасе и свако је у праву да брани себе и пружи отпор нападачу”.¹¹

Веома је важно знати да су Младобосанци своје одређење за борбу градили на *Алтузијевој теорији о народној суверености*. Јер су сматрали да суверена власт припада само народу. И тадашњи најпознатији теоретичари политичке и правне теорије су сматрали да суверена власт увек припада народу, и да је преноси на владоца путем уговора који се с њим закључује. Народ се никада не може одрећи суверене власти у корист владоца - он њено вршење поверава владоцу све док процењује да он то добро ради. Народ, дакле, увек задржава право да владоца замени. Слично мишљење имали су и многи српски песници у првој половини XIX века. Сима Милутиновић Сарајлија је, у својим утопијама, сматрао да је књаз само први изабрани чиновник, а ако би прекршио Устав, чекала га је сурова казна Скупштине – да буде жив закопан.¹² *Младобосанци су, уважавајући наведене теорије и теорије о тираноубиству* (које су тада биле један од Европских идеала), *сматрали да је Франц Фердинанд био највећи тиранин – тиранин окупатор. Он је за њих и за народе Босне и Херцеговине по злу далеко превазишао све тиранине које је народ бирао и зато су били уверени да имају право да га склоне. Народ је, дакле, смаатрао да има многоструко право да уклони Франца Фердинанда као тиранина окупатора и тиранина који је противзаконито и против воље грађана извршио анексију Босне и Херцеговине.*¹³

⁹ Радослав Гађиновић, *Млада Босна*, Медија центар ОДБРАНА, Београд, 2014, стр.208,

¹⁰ The Catholic Encyclopaedia IV New York, 1922, str. 108.

¹¹ John Locke, *Two Treaties of Civil Government*, II gl. XIX

¹² В. Недић, *Сима Милутиновић Сарајлија*, Београд, 1959. стр. 176.

¹³ Радослав Гађиновић, *Млада Босна*, Медија центар ОДБРАНА, Београд, 2014, стр. 209,

Младобосанци су пропагирани: филозофију национализма и демократских политичких доктрина; изграђивање националне свести; стварање култа националне енергије као и рад на стварању модерне националне културе на основу уверења да је национална култура немогућа без националног друштва, а национално друштво без националне државе. Припадницима Младе Босне је у сопственој земљи било ускраћено слободно политичко изражавање, те су оснивали тајна удружења чији је крајњи циљ био протеривање хабзбуршког окупационог система из Босне и Херцеговине и из свих јужнословенских земаља. Гаврило Принцип, Владимир Гађиновић и њихови саборци радили су у илегалним револуционарним удружењима омладинаца, која су оснивана у Босни и Херцеговини, Хрватској, Словенији, Далмацији и међу иселеницима у САД. Да ли је Принципова генерација била подложна спољним утицајима? Да ли су то биле марксистичке идеје о поступности или социјалдемократско учење које третира борбу против државног терора са акцентом на масовном покрету отпора против тешких друштвених и економских прилика или, пак, анархистичке теорије о масовној примени индивидуалних акција против окупатора? *Наука је, на основу чињеница, одавно дала одговоре на та питања.* Неки писци тврде да је организација *Уједињење или смрт* политички индоктринисала *Младу Босну*, што се на основу историјских чињеница лако демантује. Један од чланова *Младе Босне* Богдан Жерајић покушао је атентат на генерала Марија на Варешанина 15. јуна 1910, када организација *Уједињење или смрт* није ни постојала.¹⁴ Проф. Београдског универзитета и Пашићев саветник академик Станоје Станојевић, иако није волео Аписа, у својој књизи објављеној 1923. године тврди да Апис и нико из Србије није дао иницијативу за атентат, већ да је она дошла од Гаврила Принципа и његових другова из БиХ. Француски историчар Жан Жак Бекер, професор универзитета и председник центра за историју Великог рата у својој књизи „Година 14” у издањима из 2004. и 2013. године, тврди да је о атентату „одлучила, организовала га и извела мала група босанских ђака, усхићених националиста, окупљених око Принципа.” Најбољу оцену политичке позадине Сарајевског атентата 1914. дао је један од учесника у њему: „То је било без икаква размишљања, као кад вода налети, без икакве суставности.”¹⁵

Дакле, идеја о атентату потекла је искључиво од поносних младића из Босне и Херцеговине, који више нису могли да подносе насиље окупатора. У своја три есеја о Жерајићу,¹⁶ Владимир Гађиновић је величао жртву као најје-

¹⁴ Осмог априла 1912. године омладинац Лука Јукић покушао је да убије комесара Славка Цуваја у Загребу. Тада су у Загребу осванули плакати следећег садржаја: „*Нек се лије крв, јер се само крвљу натопи стабло слободе.*”; 3. октобра исте године и Иван Планиншћак покушао је атентат на Цуваја; 5. јуна 1913. Стјепан Дојчић покушао је да изврши атентат на комесара Скерлеца у Загребу, а у Скерлеца је, 25. маја 1914. године, намеравао да пуца и Владимир Сефер (Славко Мићановић, *Сарајевски атентат*, „Стварност”, Загреб, 1965., стр.9),

¹⁵ Радослав Гађиновић, *Млада Босна*, Медија центар ОДБРАНА, Београд, 2014, стр.363,

¹⁶ Н. Стојановић, *О задацима Босне*, „Летопис Матице српске”, Нови Сад, 1929.

фикасније средство да се међу младобосанцима оствари нови религијски импулс. Удела у формирању његове концепције о жртви имао је Марк Андрејевић Натансон (Марк Андреевич Натансон)¹⁷. Натансон је учио Гађиновића да је највиши циљ живота жртвовање човечјег бића и егзистенције ради ослобађања угњетених.

Карактер Младе Босне

После анексије босанскохерцеговачки студенти изјавили су да ни по коју цену неће признати анексију БиХ, јер она представља најобичнију пљачку, а „ако Аустроугарска хоће да нас прогута, ми ћемо јој прогристи стомак”¹⁸. Сви младобосанци гајили су дубоко интересовање за књижевност и поезију, неки од њих су у свом кратком животу постали и даровити песници, а неки су постали велики писци, филозофи, научници (Иво Андрић, Перо Слијепчевић, Васо Чубриловић, Димитрије Митриновић...). Били су посебно надахнути делима Ничеа (*Friedrich Nietzsche*), Ибзена (*Henrik Ibsen*), Вајлда (*Oscar Wilde*), Витмена (*Walt Whitman*), и других протагониста литерарног анархизма. Прилике у којима су се нашли Јужни Словени у годинама непосредно пре 1914. биле су веома сложене. Већина је тежила да изрази свој бунт не само против националног угњетавања него и против окова који су гушили живот у свим областима. Припадници *Младе Босне* били су велики родољуби. Њихова жудња за слободом мора се посматрати интердисциплинарно, пре свега са психолошко-социолошког и филозофског аспекта. Младобосанце је посебно инспирисало јунаштво Милоша Обилића, његово саможртвовање у борби против тиранина и тираније. Обилић је био и остао симбол српског јунаштва и на његовом примеру рађали су се слободарски идеали и одлучност да се никада и ни по коју цену не призна ропство. Јуначке народне песме одсликавале су целу косовску легенду на којој се вековима градила мотивација и неустрашивост српског народа. Косовски мит развио је и култ освете. Српским епским песмама дивили су се и преводили их на своје језике најпознатији светски писци и песници – Јохан Волфганг Гете (*Johann Wolfgang Goethe*), сер Валтер Скот (*Sir Walter Scott*), Александар Сергејевич Пушкин... Познати амерички новинар Џон Рид (*John Reed*) написао је: „Код Срба сваки обични војник зна зашто се бори. Кад је био дете, мајка га је поздрављала речима *здраво, осветниче Косова!*” Велики српски песник, државник и владика Петар Петровић Његош тврдио је да свако ко збаци тиранина испуњава божију мисију. У свом делу *Лажни цар Шћепан Мали* глорификовао је освету у име вишег божанственог закона:

¹⁷ Марк Андрејевић Натансон Боборов (1850–1919), социјалиста – револуционар који је од 1869. године имао важну улогу у руском револуционарном покрету. У то време живео је као емигрант у Швајцарској, а Владимир Гађиновић често га је посећивао и много поштовао. (Владимир Гађиновић, *Огледи и писма*, „Свјетлост”, Сарајево, 1956, стр. 241),

¹⁸ Радослав Гађиновић, *Млада Босна*, Медија центар ОДБРАНА, Београд, 2014, стр. 216,

*А богу је жертва најмилија,
поток крви кад провре тирјанске.*

Исту идеју изразио је и Сенека (*Seneca*): „Ниједна жртва није пријатнија богу од тиранске крви”. Али, извор права на отпор против тиранина Радивоје Томов није налазио само у божанском природном праву, изван и изнад природе, он је тражио његове доказе и у природи људског друштва као таквог, у непрекидним побунама јужнословенских сељака против угњетачке отоманске владавине.

Од саме анексије Босне и Херцеговине 1908. године Аустроугарска монархија се без прекида припремала да нападне Србију. Бечки буржоаски државник и дипломата Леополд Берхтолд (*Leopold von Berchtold*) био је веома агресиван према Србији, а његов први сарадник гроф Форгач (*Janós Forgách*) гајио је мржњу и презир према тој краљевини. Доказ је и његово инсистирање да се у свим канцеларијама владе истакне максима: *Србију треба уништити (Serbia delenda est)*, а немачке поруке Србима пред велики рат биле су застрашујуће: "Сви Срби морају умрети" (*Alle Serben müssen sterben*) Принципови пуцњи нису објавили само надвојводину смрт већ и, четири године касније, уништење Хабзбуршке монархије, укључујући и средњовековни кметски систем у Босни и Херцеговини.¹⁹ Ако младобосанци нису били ослобођени спољних утицаја, онда се њихове идеје могу довести у везу са стремљењима Мациније *Младе Италије*, с том разликом што су идеје младобосанаца биле плод босанских услова живота, традиције косовског мита у временима великих империјалистичких сукоба који су потресали свет првих година XX века. Младобосанци су се са високим поштовањем односили према лику и делу Ђулелма Обердана.²⁰ Они су темељно изучавали све револуционарне покрете у свету, посебно поруке америчке револуције. Једна од важних порука америчке револуције гласи: „Свето је право појединца, групе или нације да, ако треба и с оружјем у руци, устане против стране окупације или недемократског облика владавине”.

¹⁹ Владимир Гађиновић, „*Огледи и писма*”, Свјетлост, Сарајево, 1956, стр. 97.

²⁰ Ђулелмо Обердан (*Guglielmo Oberdan*), италијански иредентиста словеначког порекла (1858–1882), у лето 1878. иступио је против аустроугарске окупације Босне и Херцеговине и избегао служење војске да га не би послали управо у Босну и Херцеговину. Побегло је у Рим и ступио у везу с круговима који су се борили за ослобођење тршћанске регије од Аустроугарске и за њено прикључење Италији. Када је у Трсту 1882. године организована прослава 500-годишњице прикључења Трста Аустрији, стигао је и цар Фрањо Јосиф, на кога је Обердан бацно бомбу, али атентат није успео. Осуђен на смрт због велеиздаје, Обердан је обешен 20. децембра 1882, а касније је у Италији проглашен за мученика за слободу и народног јунака. Тргови и улице носе његово име, а на обележавању 100-годишњице његове смрти 1982. године, тадашњи председник италијанског сената Ђовани Спадолини упоредио је Ђулелма Обердана са Исусом Христом. (Слободан Кљакић, *Ревизија прошлости у режији великих сила*, Политика, 9. 6. 2013),

А друга порука коју су младобосанци прихватили гласи: „Америчка револуција била је у почетку облик устаничке демократије, убрзо и успешно преточен у уставну демократију, пропраћену њој одговарајућим демократским установама”.²¹ Управо за ова два принципа америчке револуције залагали су се припадници *Младе Босне*. У припреми атентата материјалну помоћ младобосанцима пружила је организација *Уједињење или смрт*²², али само материјалну, јер је и сам Апис²³ касније био против атентата. Гаврило Принцип и Недељко Чабриновић изјавили су да су намеравали да својим новцем купе оружје, али пошто га нису имали довољно, за помоћ су се обратили Милану Цигановићу и, уз његово посредовање, Војиславу Танкосићу. Није познато да ли је још неко од „црнорукаца” знао за атентат, али је утврђено да о њиховим плановима нису биле обавештене ни Влада Србије, ни Врховна команда.²⁴ Сигурно је да су се Принцип и његова група идеолошки разликовали од организације *Уједињење или смрт*. Разлике су биле не само у општој животној филозофији него и у погледима на решавање националног питања, унутрашњих проблема међу Јужним Словенима, те на уређење нове државе после слома Аустроугарске монархије.²⁵

Најутицајнији револуционари средње омладинске генерације у Босни и Херцеговини, Богдан Жерајић и Владимир Гађиновић, највише су спомињали „Српство”. Њихов утицај био је у Сарајеву највећи.²⁶ У септембру 1911. године Владимир Гађиновић, тек што се вратио из Швајцарске, по наговору Љубе Јовановића Чупе учланио се у организацију *Уједињење или смрт*. Мустафа Голубић и Павле Бастајић поверили су Виктору Сержу (*Victor Serge*, односно *Виктор Львович Кибальчич*) да је Владимиру Гађиновићу поверено „руковођење

²¹ Проф. др Александар Илић, *Принцип и принципи*, Политика, 17. 10. 2013.

²² *Уједињење или смрт*, тајна завереничка организација позната и као *Црна рука*, основана је 9. 5. 1911. у Београду. Основала ју је група официра и цивила, учесника у *Мајском преврату* 1903, ради борбе за уједињење свих Срба. Стекла је знатан политички и друштвени утицај, па се често сукобљавала с Владом. Првих дана 1917. у Солуну почео је обрачун између *Беле* и *Црне руке*. После суђења Апису и другима (Солунски процес), организација се распала. (*Војни лексикон*, ВИЗ, Београд, 1981, стр. 1104)

²³ Драгутин Димитријевић Апис, рођен у Београду 5. 8. 1876, а стрељан 1917. у Солуну, био је главни организатор официрске завере која је 1903. довела до убиства краља Александра Обреновића. Један је од оснивача и члан Врховне централне управе тајне револуционарне организације *Уједињење или смрт*, познатије под именом *Црна рука*. У Првом светском рату до 1915. руководио је обавештајном службом Врховне команде, а затим је био начелник штаба Ужичке и Тимочке војске и помоћник начелника штаба 3. армије. Ухапшен је 1916. и на инсценираном Солунском процесу оптужен за организовање тобожњег атентата на регента Александра. Осуђен је на смрт стрељањем. На обновљеном процесу, у Београду 1953, пуковник Апис је рехабилитован. (*Војни лексикон*, ВИЗ, Београд, 1981, стр. 836)

²⁴ Група аутора, *Историја српског народа*, „Српска књижевна задруга”, Београд, 1994, том VI, стр. 18–22.

²⁵ Радослав Гађиновић, *Млада Босна*, Медија центар ОДБРАНА, Београд, 2014, стр.17,

²⁶ Перо Слијепчевић, *Напори Босне и Херцеговине за ослобођење и уједињење*, издање Обласног одбора „Народне одбране” у Сарајеву, 1929, стр. 188.

борбеном организацијом Босне и Херцеговине и групама студената растуриених по Европи”. Гађиновић је октобра 1911. године из Београда, преко Сарајева, отпутовао у Беч, где је основао два тајна кружока. У њих је увео своје другове из мостарске гимназије. Перо Слијепчевић, који је био члан једног од тих кружока, каже да је Гађиновић захтевао да се договорене активности морају извести, ако треба и уз примену насилних метода. После повратка из Беча, у фебруару 1912. године наставио је да оснива тајне кружоке међу омладином, а према писању Пера Слијепчевића, Владимир Гађиновић је основао поред два кружока у Бечу, по један у Загребу и Пакрацу и пет у Сарајеву.²⁷

Многи историчари сматрају да је Сарајевски атентат, који је извршио Гаврило Принцип на аустроугарског престолонаследника Франца Фердинанда 28. јуна 1914. године чин одбрамбеног ослободилачког карактера, чије су се идеје ткале на револуционарној политици младих, рекло би се и најнапреднијих босанскохерцеговачких омладинаца тога времена. Њихова патриотска свест, као основа, и филозофска мисао, као надградња, те револуционарни дух и понос сваког од њих, знатно су допринели формирању њихових ставова и опредељења за борбу. Револуционарну акцију припадника Младе Босне, подржавала је већина грађана БиХ, Србије и Црне Горе, а то најупечатљивије потврђује изјава једног ондашњег црногорског министра који је након атентата рекао: „*Радост и зебња од овог догађаја наступила је код одговорних фактора, а у народу, само радост.*”²⁸

Најмлађа, генерација босанско-херцеговачких револуционара није имала у то време јединствене, а посебно јасне ставове по питању југословенства пред Први светски рат. Међутим, њен главни идеолог, Владимир Гађиновић, није био нимало сентименталан према идеји југословенства и на њу је гледао као на „мешање хрватске воде у српско вино”.²⁹ Програмски текстови Владимира Гађиновића, писани у то време, до крајности су прожети искључиво српском националном идејом и у њима све до рата нема ни помена о југословенству као могућем решењу српског националног питања. За разлику од Гађиновића, Димитрије Митриновић, који се сматра другим главним идеологом револуционарне омладине, био је човек знатно другачијих погледа и животне филозофије. Већ у гимназијским данима имао је разумевања за југословенску идеју, залажући се за јединствену књижевност Срба и Хрвата, која може бити основа њиховог уједињења. Та његова гледишта само ће се касније појачати и уобличити током студија у Загребу, а посебно дружењем с Иваном Мештровићем, кога савременици у то време сматрају „јединим интегралним Југословеном”.³⁰

²⁷ Ови кружоци, за које Перо Слијепчевић каже да су узети из руске револуционарне литературе, одговарали су групама *Црне руке* – до пет чланова и оснивач, али су и те групе организоване по угледу на руске кружоке, иако је „церемонијал” пријема узет од масона. Чланови кружока које је Гађиновић основао нису примани по том „церемонијалу”, нити су знали за *Црну руку*. (Др Драгослав Љубибратић, *Млада Босна и Сарајевски атентат*, Музеј града Сарајева, Сарајево, 1964, стр. 37–38)

²⁸ Радослав Гађиновић, *Млада Босна*, Медија центар ОДБРАНА, Београд, 2014, стр. 354,

²⁹ Владимир Дедијер, *Сарајево 1914*, „Просвета”, Београд, 1966, стр. 348.

³⁰ Исто, стр. 290

Они који су били за уједињење говорили су да је дошло време коначног тријумфа идеје југословенског уједињења.³¹ Омладински идеолог Милан Марјановић након 1912. године развија идеје о „нацији која настаје” око српског језгра.³² Године 1913. *Српски књижевни гласник* води анкету о „јужном или источном наречју у српско-хрватској књижевности”.³³ Показује се да већина интелектуалног света прихвата екавску варијанту заједничког језика. „Ми смо генерација велике народне синтезе... од Дрниша до Ниша”, истицао је Тин Ујевић 1912. године.³⁴

Одмах по настанку омладинског ослободилачког покрета *Млада Босна*, њени припадници су дали одговор на питање које су сами себи поставили и то: „*Хоћемо или да умremo у животу или да живимо у смрти.*” Дакле, у њихову свест била је уткана филозофија неопходности умирања за будућност и слободу. Владимир Гађиновић се први пут сусрео с Гаврилом Принципом у Сарајеву, у стану Боривоја Јевтића, где је иначе одседао. На све младобосанце, посебно на Мехмедбашића и Принципа, он је оставио снажан утисак, а сви њихови саборци - омладинци сматрају да је на њих извршио пресудан утицај и директно припремио Принципа и остале младобосанце за акцију. Тако је, на пример, Боривоје Јевтић 1920. године писао: „На Принципа, који је иначе подсмешљиво гледао на људе, Владимир Гађиновић је учинио необичан утисак... Први тренуци с Гађиновићем претворили су се за Принципа у трајне. Он је био с Гађиновићем и онда када није боравио уз њега. Импоновала му је његова морална снага као и његово апостолство, које је у име циља коме је служило прелазило мирно преко свих патњи, не сустајало пред препрекама, не јеђавало пред прогонима”.³⁵

Млада Босна омладински ослободилачки покрет

Млада Босна је уистину била ослободилачка омладинска организација. Главни организатор завере Данило Илић у судбоносним данима пред атентат, након исцрпљујућих разговора са Аписовим најоданијим изаслаником Ђуром Шарцем доводио је у питање исправност филозофије политичког убиства, па чак и неопходност убиства Франца Фердинанда. Међутим, пошто је таква одлука већ била донета, а Принцип ни по коју цену није хтео да одустане, више се није могло ништа променити.

Део младобосанаца схватио је да се индивидуалном борбом не може постићи ништа значајније, и да *друштвене промене могу настати једино мобили-*

³¹ Милан Марјановић, *Културне тенденције Југословена*, Ниш, 1915, стр. 9.

³² Милан Марјановић, *Народ који настаје. Зашто настаје и како се формира јединствени српско-хрватски народ*, Ријека, 1913.

³³ *Српски књижевни гласник*, XXXII, 6, Београд, 16. марта 1914.

³⁴ Тин Ујевић, *За Младу Далмацију (1912)*, Сабрана дјела, X, Загреб, 1966, стр. 77.

³⁵ Боривоје Јевтић, *Глас народа*, Сарајево, 7. јул 1920. године

сањем широких народних маса и дизањем масовног устанка против окупатора. С аспекта науке и историјских чињеница, Сарајевски атентат није био узрок Великог рата 1914–1918, већ повод. У другачијим међународним околностима, када се уважава међународно право, односно кад је сила у служби права, а не обрнуто, тај догађај не би могао да изазове тако велике последице. Има много истине у закључцима историчара и економисте Веселина Маслеше, да је Принцип „својим пиштољем хтео да заустави *Drang nach Osten*”.³⁶ Хипотезе према којима су Сарајевски атентат инспирисале тајне службе Русије, Француске и Британије, или сличне организације у Немачкој, Мађарској и Аустрији, било директно или индиректно, нису потврђене историјским истраживањима и њихово пласирање замагљује значајне историјске чињенице на просторима Босне и Херцеговине у време аустроугарског терора на почетку XX века.

Младобосанци нису хтели другу државу осим своје и у њој слободу, зато се то легитимно право увек мора уважавати и поштовати. Наука не трпи импровизације и осуђује сваки покушај доминације политике над науком, попут злонамерних теза о карактеру *Младе Босне*. Такве тезе нису безазлене, већ злонамерне и штетне, јер искривљују улогу српског народа у историји и доводе јавно мњење у заблуду.

Аустроугарска је имала намеру да нападне Србију одмах после Букурештанског мира, у јесен 1913. године, и већ је за то извршила припреме и затражила сагласност савезника. Једна изјава званичне Италије одвратила је Аустроугарску од тог корака. Међутим, то је било само одлагање рата, за који су бечки војни и политички званичници наставили да се припремају. Према признању цара Франца Јозефа у писму упућеном цару Вилхелму убрзо након Сарајевског атентата, бечка влада – и мимо раније италијанске опомене – ипак се неодступно одлучила на рат против Србије. Припремајући се за Велики рат Аустроугарска монархија је 1904. године подигла кредит од 400 000 000 круна, што је забринуло све европске народе, па чак и енглезе који су је и довели у БиХ. Такође, она је у том циљу у континуитету радила на промени етничке структуре становништва у БиХ. У периоду од 1878 до 1914. године из БиХ се иселило 140 000 муслимана и 40 000 Срба, а у истом периоду се у БиХ доселило 230 000 католика. На Бал-плацу је још првих дана јуна 1914. довршен меморандум за цара Вилхелма и у њему су наведени разлози због којих Аустроугарска по сваку цену настоји да изврши оружану акцију против Србије. У писму аустријског цара изричито је наглашено *да је меморандум написан пре Сарајевског атентата*. Цар Франц Јозеф достављао је цару Вилхелму не само погледе своје владе – изложене у меморандуму – него и сопствене погледе у односу на Србију и њене „непријатељске тенденције према Аустроугарској”. У писму је даље тврдио да је Србија добила велико повећање и у територијама и у становништву, након којег је постала два пута већа, па је и њена агресивност према Аустроугарској постала двапут опаснија.³⁷ Франц Фердинанд је на вечери

³⁶ Веселин Маслеша, *Млада Босна*, „Култура”, Београд 1945, стр. 45.

³⁷ Милан П. Ђорђевић, *Србија и Југословени за време рата 1914–1918*, Графичко предузеће Про-

на Илици, дан пре убиства, поверио шефу своје оперативне канцеларије пуковнику Мецгеру (*Metzger*) „да је на он на састанак са царом Вилхелмом II у Конопишту 12. јуна 1914. године, договорио непосредни напад на Србију одмах после маневара”. Аустроугарске и немачке припреме за напад на Србију одавно су биле завршене, коначно 23. јула 1914. године аустроугарски посланик у Београду барон Гизл (*Wladimir Rudolf Karl Freiherr Giesl von Gieslingen*) могао је да преда српској влади ултимативну ноту, тражећи њен безусловни пријем у року од 48 сати. Дакле, месец дана после Сарајевског атентата почео је Први светски рат – након аустроугарског ултиматума Србији и објаве рата 28. јула, те са немачком објавом рата Русији 1. августа, Француској 3. августа и британском објавом рата Немачкој 4. августа 1914. године. Тај рат изменио је карту Европе више него иједан дотадашњи. Пропале су четири царевине, а с њима и династије Хабзбург, Романов, Хоенцолерн и отоманска династија, које су њима владале стотинама година.

Библиографија

1. Перо Слијепчевић, *Млада Босна, Напор Босне и Херцеговине за ослобођење и уједињење*, Сарајево 1929,
 2. Никола Тришић, *Случај Мухамеда Мехмедбашића*, Преглед, Сарајево, фебруар 1935;
 3. Војислав Богичевић, *Млада Босна – писма и прилози*, Сарајево, 1954,
 4. Н. Стојановић, *О задацима Босне*, „Летопис матице Српске”, Нови Сад, 1929.
 5. Радослав Гаћиновић, *Млада Босна и српско национално питање*, Политичка ревија бр. 1/2010,
 6. Радослав Гаћиновић, *Млада Босна*, медија центар ОДБРАНА, Београд, 2014,
 6. Ратко Парезанин, *Неколико речи о Жерајић-Принциповом нараштају*, Књижевни центар, Суботица фебруар, мај–јун, 1927.
 7. Владимир Гаћиновић, *Огледи и писма*, „Свјетлост”, Сарајево, 1956,
 8. *The Catholic Encyclopaedia IV*, New York, 1922, str. 108.
 9. John Locke, *Two Treaties of Civil Government*, II gl. XIX
 10. В. Недић, *Сима Милутиновић Сарајлија*, Београд, 1959.
 11. Владимир Дедијер, *Сарајево 1914*, „Просвета”, Београд, 1966,
 12. Јован Цвијић, *О виолентном типу динарских Срба*, Преглед, март 1912; Ј. Цвијић, *Говори и чланци*, Београд, 1921,
 13. Драгослав Љубибратић, *Млада Босна и Сарајевски атентат*, Музеј града Сарајева, Сарајево, 1964,
 14. Милан Марјановић, *Културне тенденције Југословена*, Ниш, 1915,
-
- света, Београд, 1922, стр. 13.

15. Милан Марјановић, *Народ који настаје. Зашто настаје и како се формира јединствени српско-хрватски народ*, Ријека, 1913.
16. *Српски књижевни гласник*, XXXII, 6, Београд, 16. марта 1914.
17. Тин Ујевић, *За Младу Далмацију (1912)*, Сабрана дјела, X, Загреб, 1966, стр. 77
18. Веселин Маслеша, *Млада Босна*, „Култура”, Београд 1945, стр. 45.
19. Милан П. Ђорђевић, *Србија и Југословени за време рата 1914–1918*, Графичко предузеће Просвета, Београд, 1922,

Resume

Аустроугарска монархија је после Берлинског конгреса и одмах након окупације БиХ усмеравала поглед и преко Дрине. Чекала је само повољне политичке околности да своје територијалне претензије према Србији и јавно обнародује. Њене територијалне аспитације су појачане, после шестог октобра 1908. када је у Бечу цар Фрањо Јозеф обнародовао указ о анексији Босне и Херцеговине. Био је то акт отвореног колонијализма који није био уперен само против народа Босне и Херцеговине, већ и против животних интереса Србије и Црне Горе. Иако је бечка влада званично изјавила да је анексијом Босне и Херцеговине „територијално засићена”, радило се само о првој етапи аустроугарског продора ка Солуну и Немачке на исток. У следећој етапи планиран је рат против Србије и њена анексија или, пак, подела Србије између Аустрије, Бугарске и Румуније. Историјски услови живота резултирали су веома спори развитак босанскохерцеговачког друштва у поређењу с другим крајевима Европе. Аустроугарске власти систематски су својим понашањем доприносиле тој заосталости и на сваки могући начин су успоравале масовно образовање. Почетком XX века није било више од 24 универзитетски образована Србина у Босни и Херцеговини. После више од тридесет година аустријске управе, годи-не 1910, у Босни и Херцеговини било је 87 одсто неписменог становништва и само пет гимназија за нешто мање од два милиона становника. Активности Цигановића, Танкосића, Драгутина Димитријевића Аписа и других личности само су технички детаљ, епизода. Атентат је могуће замислити и без Цигановића, и без Танкосића, и без свих осталих из круга Народне одбране или организације Уједињење или смрт, али га није могуће замислити без Гаврила Принципа и другова, није га могуће замислити без оних сељака који су били спремни да ставе главу у торбу и који су то увек и чинили у борби против Аустроугарске монархије, с потпуним миром и уверењем да ће својим учешћем и својом жртвом допринети пропасти хабзбуршког окупатора. Атентат у Сарајеву био је, дакле, резултат и последица револуционарног кретања у Аустроугарској и има везе и с осталим револуционарним покретима

у Европи тога времена, посебно с револуционарним кретањима у Русији. Тачно је да се у размишљањима младобосанаца и њих-овог идејног вође Владимира Гађиновића јавила мисао о атентату као средству борбе против Монархије у Босни и Херцеговини и да је добила теоретску разраду. Та мисао пала је на већ припремљено тло, јер је земља стењала у ропству, а у њој се већ јавила генерација младих револуционара који су били жељни деловања и хтели одмах да виде и доживе и резултате тога деловања. Ту више није могао да се меша нико са стране, јер нико није ни био потребан. У једној јединој тачки концентрисало се све незадовољство маса које се гомилало деценијама, згуснуло се до крајње мере и претворило се у експлозив коме није требало много да плаће. Веома је важно истаћи цитате истражног судије у процесу сарајевским атентаторима Леа Пфефера из књиге *Истрага о Сарајевском атентат*, који описује са каквим жаљењем Принцип говори о смрти принцезе Софије. Пфефер на једном месту каже за Гаврила Принципа да је „родољуб и апостол” и закључује да атентат представља покрет целог народа за ослобођење. Младобосанци су доказали су да је њихов народ достојан слободе, да је сазрео и стекао право да сам собом влада. Пуцајући на наследника аустроугарског престола, пуцали су у зло чији је носилац и представник за њих био управо он. И у томе је смисао њиховог дела.